

BOSHLANG'ICH SINIF KO'RISHDA NUQSONI BOR O'QUVCHILARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH JARAYONIDAGI KREATIVLIK

Akobirova Malika

*Buxoro shahar 24-sonli "Nurli maskan " ixtisoslashtirilgan maktab-
internati tarbiyachisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8267715>

Annotation: *from this article you can find out some recommendations and information on native language and reading literacy for children with visual impairments.*

Keywords: *visual data, maps and drawings, diagrams, accents, Braille, educational technologies.*

Аннотация: *из этой статьи вы можете узнать некоторые советы и информацию о родном языке и грамотности чтения для детей с нарушениями зрения.*

Ключевые слова: *визуальные данные, карты и рисунки, диаграммы, акценты, шрифт Брайля, образовательные технологии.*

Annotatsiya: *Ushbu maqoladan ko'rishda nuqsoni bor bolalarga ona tili va o'qish savodxonligi bo'yicha ayrim tavsiyalar va ma'lumolarni bilib olishingiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *visual ma'lumotlar, xarita va chizmalar, diagrammalar, urg'u, Brayl yozuvi, ta'lim texnologiyalari.*

KIRISH (Introduction)

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mamlakatimizda yoshlar, o'quvchilarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlari o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

Kishi dunyoga kelgandan so'ng, avvalo, uning ota-onasi, farzandini unib-o'sishini, kamol topishini istaydi. Kelajakda esa o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib shu yurtning biror koriga nafi tegadigan barkamol avlod sifatida ulg'ayadi. Hozirgi vaqtga kelib dunyo aholisining soni yildan- yilga ortib bormoqda. Tug'ilgan bolalarning aksariyatida esa turli xil nuqsonlar kuzatilmoqda. Ushbu holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'lgan bir qancha omillar mavjud. Jumladan, ekologik holatning yomonlashuvi, turmush qurishda yo'l qo'yilgan xatolar va sog'lom turmush tarziga amal qilmaslik natijasida yuzaga kelmoqda. Lekin hozirgi vaqtga kelib davlatimiz tomonidan yaratilgan imkoniyatlar ushbu turdagi shaxslarga ham keng yo'l ochdi. Maxsus maktablar hamda inklyuziv ta'limning to'g'ri yo'lga qo'yilganligi, ularga ta'lim- tarbiya berish jarayoni davlat standartlariga javob bera oladigan darajada shakllanib bormoqda.

Eng asosiysi sohadagi malakali mutaxassislar pedagogik usul va chora tadbirlar yordamida ushbu shaxslardagi bir necha turdagi nuqsonlarni korreksiyalash ishlari yo'lga qo'yilgan. Shu jumladan, ko'rish nuqsoniga ega bolalarning ona tili va o'qish savodxonligi darklarini tashkil etishda ham shu kabi holatlarni ko'rishimiz mumkin.

Ona tilini o'qitish asosan grafiklar va visual materiallarga asoslanganligi ko'rish imkoniyati cheklangan til o'rganuvchilariga qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Chunki visual ma'lumotlar, xarita va chizmalar, diagrammalarda aks ettirilgan ma'lumotlarni o'zlashtirish ko'rish imkoniyati cheklanganlar uchun mustaqil amalga oshirilishi imkonsizdir. Bunda ma'lumotlarni o'zlashtira olmagan imkoniyati cheklangan o'quvchilar ko'plab imkoniyatni qo'ldan boy beradilar. Shunday holatda mustaqil o'rganish uchun ishtiyoq ular orasida yo'qolishi mumkin.

O'qib tushinish va yozuv ko'nikmasida aks etgan qiyinchiliklar barcha sohalar uchun odatiy holar bo'lishi mumkin lekin aynan ona tilini o'rganish sohasi uchun bu ayniqsa katta masala bo'lishi mumkin. Hujjatlardagi ma'lumotlar, matn mazmuni, so'zlarda urg'uni to'g'ri qo'yilishini aks ettirilmaligi bunday muammolar ichida eng yiriklaridir, Brayl yozuvini o'z ona tilisida o'rgangan odam uchun bu yozuvni chet tili uchun ham qo'llash ayniqsa imkoniyati cheklanganlar uchun qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Brayl yozuvida urg'u va ba'zi boshqa belgilarning bor ekanligi ularga yordam berishi mumkin lekin chalkashliklar hali ham juda ko'pligicha qolmoqda.

Shuningdek, ko'zida nuqsoni mavjud o'quvchilarda ona tilini o'rganishning samaradorligini oshirishda ta'lim olishning bir qancha texnologiyalari faol rivojlanmoqda. Jumladan, bunda ta'lim texnologiyalari pedagogika poydevoriga tayanadi va pedagogik metodologiyada o'z o'rnini aniq belgilaydi. Shunga asoslangan ravishda ta'kidlash lozimki, sog'lom insonlarga qaraganda ona tilini ko'zi ojiz bolalarda o'qitishda har bir pedagog quyidagi ko'rsatmalarga amal qilishlari lozim:

1. Ta'lim olayotgan nuqsoni mavjud o'quvchilarning ma'naviy olamidagi orzu-istaklarini to'liq darajada o'rganish;
2. Yuqoridagi qiziqish va istaklarga asoslanib ular o'rganayotgan ta'limni motivatsion metodlar va texnologiyalar asosida tashkil qilish;
3. Ta'lim olayotgan sog'lom va nuqsoni mavjud o'quvchilar o'rtasida sog'lom ijtimoiy muhitni tashkillashtirish;
4. Ularga joriy qilinayotgan tilni o'rganishdagi pedagogik texnologiyalar vositalarni ularga to'g'ri keladigan va ularning ruhiyatiga salbiy ta'sir etmaydiganlarni amaliyotga kengroq qo'llashni davrning o'zi taqozo etmoqda.

Bolalarning rivojlanishi o'quv dasturini o'zlashtirish uchun ularning psixik-jismoniy rivojlanishi xususiyatlarini hisobga olgan holda qulay sharoitlar yaratish. Bola faolligi o'qish, o'yin, mehnat, mashg'ulotlar va shu kabi faoliyat turlarida vujudga keladi. Ular qandpy bilish jarayonida jiddiy o'rin tutadi. Bolaning istalgan faoliyati va umuman rivojlanishning hal qiluvchi shartlaridan sanaladi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratish:

1. Sog'lom bola muhit bilan tabiiy muluqotda o'rganadigan narsaga maxsus o'qitish.
2. Faoliyatning barcha turlarida qatnashish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish demakdir.

Ona tili darslarini tashkil etish jarayonida o'rganilayotgan o'quv dasturlarini kengroq tahlil etgan holda nuqsoni mavjud o'quvchilarning bilim va malakalarini rivojlantirishga o'ziga xos uslubda imkoniyat yaratilishi lozimdir. Bu borada, ona tilini o'rganishda o'quvchilarning qobiliyatiga, o'quv o'zlashtirish darajasiga hamda tilning fonetik, leksikologik va morfologik qurilishiga asosiy e'tibor berilishi zarur. Ko'rish bo'yicha imkoniyati cheklangan o'quvchilarda ona tili fanini o'qitishda sinf ishtirokchilarining til o'rganish borasidagi o'quv motivatsiyasini yuqori darajaga ko'tarish pedagogning mahoratiga bog'liq bo'ladi. Tashkil etilayotgan o'quv mashg'ulotlarining aniq maqsadlarni to'g'ri qo'yilganligi o'quvchilarning til o'rganish borasidagi qiziqishlarini oshirish eng avvalo ta'lim sub'ektlari faoliyati va ta'lim texnologiyalariga bog'liqdir.

Xususan, ona tilini ko'zi o'g'ir o'quvchilarga o'qitishda internet orqali ta'lim berish nihoyatda samarali natijalarni beradi. Chunki o'rganilayotgan har bir materilga oid audio va video ma'limotlar joylashtirilgan bo'lib ta'lim oluvchilarning qo'shimcha manbalardan maqsadli foydalanishga sharoit yaratadi. Har bir o'quvchida o'rganishda til normalariga qat'iy bo'ysungan ravishda o'rganishi bu avvalambor pedagogning bilim, ko'nikma va tajribasiga bevosita bog'liqdir.

KO'RISHDA NUQSONIGA EGA BOLALARNING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHI

E.L.Goncharova fikriga ko'ra maxsus psixologiya –bu jismoniy va ruhiy nuqsonlari bo'lgan odamlarning rivojlanish muammolarini o'rganadigan, psixologik qo'llab-quvvatlashni maxsus shakllariga bo'lgan ehtiyojini aniqlaydigan psixologiyaning bir sohasidir. Ular bilan o'tkazilgan korreksion mashg'ulotlar, avvalambor, ularda hissiyot va irodani shakllantirish, yaqin atrofdagilarga ijobiy munosabatni rivolantirishga e'tibor qaratiladi. Odamning ijtimoiyligi uning biologik holati bilan ajratilgan emas. Shaxsning individligi boshidayoq kiritilgan va shaxsiy sifati keyinchalik yuzaga keladi. Kelgusida u yuqori shaxsiy darajasi bilan namoyon bo'ladi.

Ko'rishda nuqsonga ega bolalar bilan ishlashda muvaffaqiyatga erishish uchun birinchi navbatda ularning potensial imkoniyatini inobatga olgan holda bajarilishi zarur. Biz tabiatdagi hodisalarni 90% ni ko'rish orqali qabul qilamiz. Bunday kishilar esa ma'lum bir sababga ko'ra bu imkoniyatdan mahrum bolganligi barchamizga sir emas.

Ular bilan olib boriladigan korreksion maqsadlarni qo'yish mobaynida uchta asosiy yo'nalish muhimdir. Bularidan biri rivojlanishning ijtimoiy holatini optimallashtirish uning ijtimoiy holatini yanada yuqori darajaga ko'tarish, boladagi yetakchi faoliyat turlarini rivojlantirish va ishga doir psixologik hosilalarni shakllantirish, ularga korreksion ta'sir etishdan oldin aniq bir ishlash modelini tuzish kerak. Ularning umumiy, tipik, individual singari turlari mavjud. Korreksiyaning umumiy modeli- bu har bir shaxs taraqqiyoti, tevarak-atrof uni qamrab olgan olam haqidagi farazlarini chuqurroq, haqqoniy, kengroq bo'lishiga jamiyatdagi o'zgarishlar va ularni hozirgi faoliyatini analiz va sintez qila olish uchun zamin yaratadi. Bu modelda ko'zi o'g'ir bolalarning sog'lig'i, mashg'ulotlarning vaqti aniq belgilanib olinadi. Tipik, ya'ni odatiy modelda esa amaliy harakatlarining turli komponentlarini o'zlashtirishga va shakllantirishga qaratilgandir. Uchinchi modelda esa

individual formasida bu o'z ichiga ko'zi ojiz bolalarning o'ziga xos bo'lgan shaxsiy juhatlarini inobatga oladi, ya'nikim uning qiziqishlari, psixik taraqqiyoti hisobga olinadi.

Har bir bola yashaydigan ijtimoiy muhit bir emas, balki bir necha qavatdan iborat. Eng yaqin va birinchi qavat oilaviy muhitdir. Oilaga qaraganda kengroq qavatni bolaning qarindoshlari tashkil etadi. Va nihoyat, eng keng qavat ijtimoiy muhit hisoblanadi.

Korreksion dasturda ijtimoiy muhitdagi yaqin kishilarning faol ishtirokini ta'minlash bolaning o'zini xotirjam his qilishiga yordam beradi.

Korreksion ishlarning amalga oshirilishi bu faqatgina mutaxassislar bilangina cheklanib qolmay, balki uning oilasi ota-onalarining ta'siri ham muhim ahamiyat kasb etadi. Otaonalarning asosiy vazifalaridan biri ko'zi ojiz bolada saqlanib qolgan barcha imkoniyatlarini rivojlantirish va shu jamiyatga moslashtirishdir.

Nima sababdan biz ko'proq oil ava unda yuz beradigan munosabatlarga e'tiborli bo'lamiz, nima sababdan oila maskanida o'zimizni yaxshi, baxtli his etsak, ishimiz yurishgandek, omadimiz chopgandek bo'ladi? Chunki oila bizning hayotimizdagi eng aziz va muqaddas dargoh! Faqat oilagina insonning baxtli bo'la olishi, o'zini kimlargadir kerakli his eta olishi yoki bo'lmasa o'zini ezilgan, omadsiz sezishga sabab bo'ladi. Shuningdek, jamiyat taraqqiyotning kutilgan darajaga chiqa olmasligi, uning taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi, uning inqirozga olib keluvchi kuchlarning yuzaga kelishida ham oilaning hissasi kattadir. Chunki nosog'lom psixologik muhitli, nizo-janjalli, o'zaro mehr oqibatsiz muhitda dunyoga kelib, shakllangan bola, keyinchalik nafaqat o'z ota-onasi, aka-ukalariga nisbatan balki atrofdagilarga, qolaversa, o'zi yashagan jamiyatga nisbatan ham mehr-oqibatsiz, shafqatsiz, xudbin, yurt shu manfaatlariga zid, tashqi kuchlar ta'siriga oson beriluvchan, shu asosda esa o'z oilasi, o'z xalqi, o'z yurti uchun xavfli odam bo'lib yetishishi mumkin.

Oilada to'g'ri tashkil etilgan muhit bolalarga ma'naviy va axloqiy xislatlarini, ularning ijobiy tushunchalarini, dunyoqarashlarini shakllantirib boradi. Ularni hayotga, mehnatga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishga imkon beradi. Demak, biz bu turdagi bolalar bilan ishlashda ham ichki ham tashqi muhit sharoitiga e'tibor qaratishimiz lozim. Ana shundagina biz sarflagan vaqtimiz, mehnatimiz va mablag'imiz o'zini oqlaydi va samarasini ko'rsatadi. Insondagi eng katta boylik bu salomatlikdir. Sog'lig'imizdagi turli xil nojo'ya o'zgarishlar, albatta, hayot faoliyatimizdagi jarayonlarga ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida esa yo ruhiy yo bo'lmasa jismoniy jihatdan muammoga duch kelamiz. Masalan, bu holatni alohida yordamga muhtoj kishilarda, shuningdek, ko'rish nuqsoniga ega shaxslarda namoyon bo'ladi.

Yuqorida aytib o'tilgan vazifalarning to'g'ri bajarilishi o'qituvchining o'quvchilar bilan mazmunli suhbat uyushtirishi, muloqot o'rnatishi ularda chuqur taassurot qoldiradi va faollik ko'rsatish sari undaydi. Demak, yoshlarimizni "Yangicha O'zbekiston - Yangicha dunyoqarash" ruhida tarbiyalash uchun, yuqorida keltirilgan, yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillardan asrash va ularni yetuk, komil, madaniyatli, hayotning barcha jabhalarida kamolga erishgan shaxs sifatida kamol toptirishda oila, mahalla maktab doimiy hamkorlikda ish olib borsa maqsadga muvofiq bo'lar edi!

Inson zoti ovqatsiz bir oy, suvsiz bir hafta, havosiz bir daqiqa yashaydi, ammo umidsiz kishi esa bir soniya ham yasholmaydi. Ushbu jumla orqali biz nima demoqchimiz?, ya'ni bu turdagi bolalar bilan ishlash davomida ulardagi o'ziga bo'lgan ishonchini uyg'otish yanada mustahkamlash, bir so'z bilan aytganda motivatsiya berishimiz zarur. Ular ruhiyatida ishonch deb atalmish so'zi dominant holda yurishi darkor. Buning zamirida biz ko'rsatayotgan muolajalar, ham ma'nan ham moddiy jihatidan o'z mevasini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tilni o'rganishda pedagogik texnologiyalar o'zining texnologik yondashuvi, texnologik madaniyati, pedagogik jarayonlari, tarbiya maqsadi, texnologik tizimi, shaxsga yo'naltirilgan ta'limi, pedagogik tashxislari, interfaol metodlari va bosh bir qator kategoriyalari bilan nuqsoni mavjud o'quvchilarga tilni o'rganishda katta yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: —INNOVATSIYA-ZIYO||, 2019.
2. Farhad, T., & Khamraeva, Z. B. (2022, April). PROBLEMS AND SOLUTIONS IN CHILDREN'S FOOTBALL. In INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING (Vol. 1, No. 1, pp. 45-51).
3. Bahadirovna, K. Z. (2022). Activities of physical education teachers practical-pedagogical fundamentals. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4),